

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології та соціальної педагогіки
Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

Дипломна робота магістра

з теми: **«ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПАМ'ЯТІ У МОЛОДШИХ
ШКОЛЯРІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ»**

Виконала: студентка 2 курсу
групи KorOs1-M20z
спеціальності 016 Спеціальна освіта
за освітньою програмою
Олігофренопедагогіка
Комар Вікторія Всеволодівна

Керівник:
Докучина Т.О.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри спеціальної
та інклюзивної освіти

Кам'янець-Подільський – 2021 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПАМ'ЯТІ У ДІТЕЙ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ	6
1.1. Характеристика пам'яті як психічного процесу.....	6
1.2. Особливості розвитку пам'яті у дітей з типовим розвитком.....	17
1.3. Своєрідність розвитку пам'яті у дітей з інтелектуальними порушеннями.....	24
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПАМ'ЯТІ В УЧНІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ	30
2.1. Методика дослідження пам'яті в учнів молодших класів.....	30
2.2. Результати дослідження пам'яті в учнів з інтелектуальними порушеннями та типовим розвитком.....	46
2.3. Визначення особливостей розвитку пам'яті в учнів з інтелектуальними порушеннями.....	68
ВИСНОВКИ	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	78
ДОДАТКИ	83

ВСТУП

Пам'ять є основою життя людини, оскільки забезпечує усі важливі аспекти психічного розвитку, становлення особистості. Саме завдяки пам'яті індивід привласнює досягнення попередніх поколінь у форму знань. Процеси пам'яті сприяють інтелектуальному та особистісному розвитку.

Діти з інтелектуальними порушеннями характеризуються системним недорозвитком пізнавальної діяльності, що виявляється у специфічних порушеннях пізнавальних процесів, зокрема й пам'яті. Це ускладнює процес навчання, ефективність якого значною мірою залежить від рівня сформованості процесів пам'яті, оскільки для подальшого використання навчального матеріалу учні мають його осмислити та запам'ятати. Тому вивчення особливостей розвитку пам'яті у дітей з інтелектуальними порушеннями є необхідним для вибору ефективних методів та прийомів здійснення навчально-корекційної роботи.

Дослідження проблеми розвитку пам'яті у дітей з інтелектуальними порушеннями є актуальною проблемою спеціальної психології та корекційної психопедагогіки, оскільки її розвиток значною мірою обумовлює успішність оволодіння знаннями та навичками, навчальним матеріалом, розвитку особистості в цілому. Пам'ять характеризується значущістю її процесів в різних видах людської діяльності: у навчанні, в праці, повсякденних справах, у спілкуванні. Пам'ять як психічний процес у психології досліджували: Р. Аткинсон, Л. Виготський, А. Лурія, Л. Занков, П. Зінченко, О. Леонтьєв, Р. Немов, С. Рубінштейн та ін. Вивченню проблем розвитку пам'яті у дітей, зокрема підвищення її ефективності у школярів з метою оптимізації процесу засвоєння знань, присвячені праці С. Бочарової, Т. Дегтяренко, Т. Єгорової, Т. Зефіров, П. Зінченка, Н. Коцюбанська, А. Смірнова, Т. Скрипченка та ін. Різні аспекти розвитку пам'яті у дітей з інтелектуальними порушеннями вивчали: І. Бгажнокова, О. Гргоніс, Л. Занков, Х. Замський, С. Курбатов, М. Нудельман, В. Петрова, Б. Пінський, І. Соловійов та ін. Все ж проблема

розвитку пам'яті у дітей з інтелектуальними порушеннями є актуальною, що обумовлено необхідністю пошуку ефективних методів корекції її недоліків.

Актуальність проблеми розвитку пам'яті у дітей з інтелектуальними порушеннями у спеціальній педагогіці та психології обумовило вибір теми дослідження: «Особливості розвитку пам'яті у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями».

Мета дослідження – визначити особливості розвитку пам'яті у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз пам'яті як психічного процесу.
2. Охарактеризувати особливості розвитку пам'яті у дітей з типовим розвитком та порушеннями інтелекту.
3. Дослідити пам'ять у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями та типовим розвитком.
4. Визначити особливості розвитку пам'яті в учнів молодших класів з інтелектуальними порушеннями.

Об'єкт дослідження – пам'ять дітей з інтелектуальними порушеннями.

Предмет дослідження – особливості розвитку пам'яті молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.

Методи дослідження:

теоретичні: аналіз загальної та спеціальної психолого-педагогічної літератури;

емпіричні: констатувальний експеримент; методика А. Лурія «10 слів»; методика «Запам'ятай двозначні числа» Є. Ахмеджанова; методика «Запам'ятай картинки»; методика Д. Векслера «Зорова пам'ять»; методика оцінки тактильної пам'яті Т. Аскоченської; методика дослідження рухової пам'яті О. Усової; методика «Запам'ятай рухи»; методика для дослідження логічної і механічної; методика «Переказ тексту» А. Семенович; методика дослідження пам'яті А. Реан.

статистичні: кількісний і якісний аналіз результатів експериментального дослідження.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у тому, що:

розроблено комплексну методику оцінки стану розвитку пам'яті у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями;

досліджено та визначено особливості розвитку пам'яті у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.

Теоретичне значення роботи. Результати дослідження особливостей розвитку пам'яті учнів з інтелектуальними порушеннями є частиною досліджень пізнавального розвитку цієї категорії дітей.

Практичне значення одержаних результатів. Результати емпіричного дослідження особливостей розвитку пам'яті дітей з інтелектуальними порушеннями можуть використовуватись педагогами у процесі навчання та корекційно-розвиткової роботи з дітьми з інтелектуальними порушеннями в закладах загальної середньої освіти з інклюзивною та спеціальною формами навчання; студентами при вивченні психології дітей з інтелектуальними порушеннями, методики корекції пізнавальної діяльності дітей з інтелектуальними порушеннями, проходженні психологічної та педагогічної практики.

Апробація результатів дослідження здійснювалась на наукових конференціях студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського університету імені Івана Огієнка за підсумками НДР у 2020, 2021 рр. Результати проведеного дослідження представлено у науковій публікації у Віснику Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Дипломна робота магістра складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (51 найменування), додатків. Загальний обсяг дипломної роботи магістра 88 сторінок, з них – 77 сторінок основного тексту.

ВИСНОВКИ

Дослідження проблеми розвитку пам'яті у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями дозволяє зробити наступні висновки:

1. Пам'ять є психічним процесом, що полягає у запам'ятовуванні, зберіганні та відтворенні інформації. Усі процеси пам'яті є взаємопов'язані та обумовлені. Аналіз літературних джерел засвідчив наявність декількох класифікацій пам'яті, в основі яких: тривалість запам'ятовування, цілі запам'ятовування, характер психічної активності. Пам'ять включається в різні види діяльності, в яких вона безпосередньо формується і виявляється.

Розвиток та удосконалення пам'яті відбувається протягом всього життя людини, починаючи з перших днів життя. У ранньому та дошкільному віці переважає мимовільна образна пам'ять та становлення елементів словесно-логічної. Молодший дошкільний вік є найбільш сприятливим для розвитку логічної пам'яті та опанування прийомами раціонального запам'ятовування. У старшому шкільному віці відзначаються значні показники збільшення обсягу та продуктивності довільного запам'ятовування та володіння підлітками широким арсеналом мнемічних технік.

Аналіз літературних джерел засвідчив специфічні загальні особливості розвитку пам'яті у дітей з інтелектуальними порушеннями, що значною мірою обумовлені недорозвитком мислення, зокрема: механізм пам'яті характеризується зниженням продуктивності перших спроб запам'ятовування; переважання наочної пам'яті над словесної; недорозвиток довільної пам'яті; недостатній обсяг короткочасної пам'яті.

Визначені особливості розвитку пам'яті свідчать про необхідність корекції її недоліків. З метою подолання порушень пам'яті слід використовувати різноманітні прийоми активного повторення та вчити дітей використовувати прийоми раціонального запам'ятовування, сприяти розвитку довільності процесів пам'яті, шляхом їх підпорядкування мисленню.

2. Метою констатувального експерименту було визначення особливостей розвитку пам'яті у дітей з інтелектуальними порушеннями

молодшого шкільного віку. Проведення дослідження відбувалось у декілька етапів, зокрема: підготовчий етап, що полягав у виборі методик для дослідження пам'яті учнів молодших класів та визначення процедури проведення дослідження; експериментальний етап передбачав безпосереднє застосування методик на практиці з метою оцінки стану розвитку пам'яті у молодших школярів; заключний – аналітичний етап полягав в обробці результатів, здійснення кількісного та якісного аналізу даних дослідження.

У процесі констатувального експерименту були використанні різні методи дослідження, зокрема: методика А. Лурія «10 слів»; методика «Запам'ятай двозначні числа» Є. Ахмеджанова; методика «Запам'ятай картинки»; методика Д. Векслера «Зорова пам'ять»; методика оцінки тактильної пам'яті Т. Аскоченської; методика дослідження рухової пам'яті О. Усової; методика «Запам'ятай рухи»; методика для дослідження логічної і механічної; методика «Переказ тексту» А. Семенович; методика дослідження пам'яті А. Реан. Розроблена методика констатувального експерименту спрямована на оцінку різних видів та рівнів розвитку пам'яті у дітей молодшого шкільного віку, зокрема: образної пам'яті (слухової, зорової, тактильної); рухової пам'яті; словесно-логічної. У процесі дослідження визначались також особливості мимовільної та довільної пам'яті учнів.

3. Результати дослідження засвідчили, що за усіма проведеними методиками учні з інтелектуальними порушеннями показують значно нижчі показники розвитку різних видів пам'яті, на відміну від учнів з типовим розвитком. У молодших школярів з інтелектуальними порушеннями переважає низький рівень розвитку усіх видів пам'яті, у порівнянні з учнями з типовим розвитком, для яких характерним у більшості є середній рівень розвитку пам'яті.

Проведене дослідження дозволило визначити особливості розвитку процесу пам'яті у дітей з інтелектуальним порушеннями молодшого шкільного віку, зокрема: переважає низький рівень усіх видів пам'яті; мимовільне і довільне запам'ятовування не достатньо розвинені, перевага

довільного запам'ятовування над мимовільним є незначною; механічне запам'ятовування переважає над осмисленим; домінуючим видом пам'яті є зорова пам'ять, або ж комбінована; відтворення тексту є незв'язним, хаотичним, неточним; у процесі зберігання інформація швидко стирається якщо її не актуалізувати; учні не вміють користуватись мнемічними прийомами для ефективного запам'ятовування; на якість запам'ятовування впливає завдання та ставлення учнів до нього.

Отже результати дослідження засвідчили специфічні особливості розвитку пам'яті учнів з інтелектуальними порушеннями, що проявляються у недорозвитку її якісних показників, значному порушенні словесно-логічного запам'ятовування та відтворення. Визначені особливості обумовлюють необхідність спеціальної корекційної роботи, спрямованої на удосконалення процесу запам'ятовування та відтворення, що буде перспективним напрямом нашого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александров В.Т. Базові механізми людської пам'яті як сутнісний фундамент в управлінні якістю неперервної освіти. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2009. № 4. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=74>.
2. Бакаленко О.А. Психологія сприйняття та переробки інформації: навчальний посібник. Харків : ХНУРЕ, 2017. 124 с.
3. Блонский П.П. Память и мышление. Санкт-Петербург : Питер, 2001. 288 с.
4. Бужинська С.М. Дослідження ролі образної, модально-специфічної пам'яті в інтелектуальній діяльності у юнацькому віці. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Психологія*. 2017. Вип. 56. С. 30-40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnpu_psykhol_2017_56_5.
5. Бужинська С.М., Одарченко В.І. Психолого-педагогічний аналіз впливу освітніх технологій на розвиток образної пам'яті в дітей молодшого шкільного віку. *Педагогічні науки* : збірник наукових праць Херсонського державного університету. Херсон, 2017. Вип. LXXV. Том 1. С. 108–113.
6. Вікова психологія: навчальний посібник / за ред. С.Г. Костюка. Київ : Атіка, 2003. 468 с.
7. Веккер Л.М. Психика и реальность : единая теория психических процессов. Москва : Смысл, 2000. 685 с.
8. Власюк Д.П. Зв'язок показників робочої пам'яті з успішністю навчальної діяльності молодших школярів. *Психологічні перспективи*. 2014. Вип. 23. С. 65-76.
9. Выготский Л.С. Лекции по психологии : учебное пособие. Санкт-Петербург, 1999. 88 с.
10. Герасименко Н.І. Основи психології : навчальний посібник. Одеса : УДАЗ ім. О.С. Попова, 2000. 60 с.

11. Григорьевская И.В. Особенности произвольной и непроизвольной памяти умственно отсталых детей. *Психология и педагогика: методика и проблемы практического применения*. 2008. №1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-proizvolnoy-i-neproizvolnoy-pamyati-umstvenno-otstalyh-detey>.
12. Дегтяренко Т.В., Шевцова Я.В. Результаты комплексного нейропсихологического обследования розумово відсталих молодших школярів. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Соціально-педагогічна*. 2010. Вип. 15. С. 322-325.
13. Детская патопсихология: хрестоматія / сост. Н.Л. Белополюская. Москва : Когито-Центр, 2010. 351 с.
14. Дробинская А.О. Анатомия и возрастная физиология : учебник Москва : Издательство Юрайт, 2014. 527 с.
15. Дуткевич Т.В. Дитяча психологія : навчальний посібник. Київ, 2012. 424 с.
16. Дуткевич Т.В. Загальна психологія: теоретичний курс : навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський : Видавець Зволейко Д.Г., 2015. 432 с.
17. Загальна психологія в основних категоріях і поняттях: програмний довідник / уклад. Л.К. Велитченко ; за заг. ред. О.Я. Чебикіна. Одеса : Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2011. 535 с.
18. Заика Е.В., Кузнецов М.А. Харьковская психологическая школа: 80 лет исследования психологии памяти. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Психологія*. Вип. 50. Харків : ХНПУ, 2015. С. 80-100.
19. Зефирова Т.Л., Зиятдинова Н.И., Купцова А.М. Физиологические основы памяти. развитие памяти у детей и подростков : учебно-методическое пособие. Казань : КФУ, 2015. 40 с.
20. Катаева А.А., Стребелева Е.А. Дошкольная олигофренопедагогика : учебник. Москва, 2001. 208 с.

21. Косарева О.І. Розвиток пізнавальних процесів дітей з розумовою відсталістю. *Наукові записки РДГУ*. 2014. Вип. 10(53). С. 36-38.
22. Коцюбанська Н.І. Діагностика та розвиток пам'яті у дітей : методичні рекомендації. Кам'янець-Подільський, 2014. 60 с.
23. Крамченкова В.О. Психодіагностика розвитку дошкільників: ранній та молодший вік. Харків : «Ранок», 2013. 160 с.
24. Кузнецов М.А., Заїка Є.В., Ходикіна Ю.Ю. Психологія моторної пам'яті: прикладні аспекти : монографія. Харків : Діса Плюс, 2019. 446 с.
25. Курбатова С., Саяпина К. Особенности развития памяти умственно отсталых младших школьников на уроках чтения. *Межвузовский вестник*. 2011. № 14. С. 59-63. URL: <http://repository.nkzu.kz/id/eprint/439>.
26. Левицька Т.Л., Дячук В.І. Дослідження особливостей розвитку мимовільної пам'яті у дітей дошкільного віку *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Психологія*. 2018. № 2. URL: file:///C:/Documents%20and%20Settings/1/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/Vnadpn_2018_2_6%20.pdf
27. Лурия А.Р. Лекции по общей психологии. Санкт-Петербург : Питер, 2006. 320 с.
28. Максименко С.Д., Соловієнко В.О. Загальна психологія : навчальний посібник. Київ : МАУП, 2000. 256 с. URL: http://univer.nuczu.edu.ua/tmp_metod/875/Maksimenko_S.D._Zagal%27na_psihologiya.pdf.
29. Мухина В.С. Возрастная психология. Феноменология развития : учебник. Москва : Издательский центр «Академия», 2006. 608 с.
30. Мясоїд П.А. Загальна психологія : навчальний посібник. Київ : Вища школа, 2004. 487 с.
31. Найчук В. Дослідження образної пам'яті та креативності дітей молодшого шкільного віку: особливості та взаємозв'язок. *Збірник наукових*

праць: філософія, соціологія, психологія. 2014. Вип 19 (2). С. 110-117. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpsp_2014_19%282%29_18.

32. Немов Р.С. Психологія : учебник. Москва : ВЛАДОС, 2001. Кн. 3. 640 с.
33. Немов Р.С. Психологія : учебник. 4-е изд Москва : ВЛАДОС, 2001. Кн. 1: 688 с.
34. Палій А.А. Методи діагностики психічного розвитку дітей. Івано-Франківськ : Сим фонія форте, 2014. 652 с.
35. Пашукова Т.І., Допіра А.І., Дьяков Г.В. Практикум із загальної психології / за ред. Т.І. Пашукової. Київ : Знання, 2006. 203 с.
36. Пелешко О. Аналіз індивідуальних особливостей пам'яті у дітей молодшого шкільного віку. *Гуманітарні та соціальні науки* : матеріали I Міжнародної конференції молодих вчених. Львів : Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2009. С. 217–218.
37. Петрова В.Г., Белякова И.В. Психологія умственно отсталых школьников : учебное пособие. Москва : Академия, 2002. 160 с.
38. Поліщук С. Розвиток пам'яті першокласників у навчальному процесі (фрагмент пілотажного експерименту). *Психологічні виміри культури, економіки, управління*. 2018. №XI. С. 229-235.
39. Психологія : учебник для педагогических вузов / под ред. Б.А. Сосновского. Москва : Высшее образование, 2008. 660 с.
40. Психологічний словник / за ред. В.І. Войтко. Київ : Вища школа, 1982. 216 с.
41. Рогов Е.И. Настольная книга практического психолога : учебное пособие. Москва : Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. Кн. 1: 384 с.
42. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. Санкт-Петербург : Питер, 2003. 713 с.
43. Рубинштейн С.Я. Психологія умственно отсталого школьника : учебное пособие. Москва : Просвещение, 1986. 192 с.

44. Синьов В.М., Матвєєва М.П., Хохліна О.П. Психологія розумово відсталого дитини : підручник. Київ : Знання, 2008. 359 с.
45. Спеціальна психологія. Тексти : навчальний посібник / за ред. М.П. Матвєєвої, С.П. Миронової. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, інформаційно-видавничий відділ, 1999. Ч. I. 158 с.
46. Спеціальна психологія. Тексти : навчальний посібник / за ред. М.П. Матвєєвої, С.П. Миронової. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2001. Ч. II. 140 с.
47. Співак Н.В. Роль пам'яті у формуванні загальнонавчальних дій у молодших школярів. *Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету* : збірник наукових праць звітної-наукової конференції викладачів університету / укл. Г.І. Волинка, О.В. Уваркіна, О.П. Ємельянова. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. С.163-165.
48. Столяренко Л.Д. Основы психологи. Ростов н/Д : Феникс, 2001. 672 с.
49. Харченко А. Психологічні особливості пам'яті дошкільників. *Сучасні тенденції розвитку теорії і практики дошкільної освіти*: збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції. Полтава : Полтавський національний педагогічний університет імені В.І. Короленка, 2010. С. 180-184.
50. Ходикіна Ю. Особливості розвитку моторної пам'яті у дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Київ : Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2020. № 10 (55). Т. 12. С. 112-124.
51. Хомуленко Т.Б., Бужинська С.М. Модально-специфічна пам'ять молодших школярів : монографія. Харків : ХНПУ, 2011. 150 с.